

В статье рассмотрены результаты исследования динамических характеристик становления регулятивной сферы у школьников с различным уровнем учебных достижений. В пределах макрогенетического подхода раскрыты макрогенетические особенности саморегуляции произвольной активности учащихся разного возраста с низкой, средней и высокой учебной успеваемостью.

Ключевые слова: саморегуляция, произвольная активность, учебная успеваемость.

In the article the results of research of dynamic descriptions of becoming of regulation sphere are considered for schoolchildren with the different level of educational achievements. The macrogenetic features of self-regulation of arbitrary activity of student of different age with low, middle and high educational progress are present within the limits of macrogenetic approach.

Keywords: self-regulation, arbitrary activity, educational progress.

Савченко Т.Л.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ВЛАСТИВОСТЕЙ УВАГИ ФАХІВЦІВ ПРОФЕСІЙ ТИПУ “ЛЮДИНА-ЛЮДИНА”

У статті подано результати експериментальних досліджень розвитку властивостей уваги під час професійного становлення фахівця у професіях типу “людина-людина” від етапу первинної професіоналізації до етапу професійної майстерності, котрі проводились на протязі 2008-2012 років.

Ключові слова: увага, розвиток властивостей уваги, професії типу “людина-людина”, оптація, професійне становлення фахівця.

Постановка проблеми. Обставини не керують нами повністю – це ми, під час зіткнення з обставинами керуємо ними, робимо свій вибір і упорядковуємо своє життя. Психічна сила індивіду, котра виявляє себе в *увазі* та характеризує окрему особистість в цілому, набувається не випадково. Освіта, котру ми отримали, визначає те, наскільки цікаві та якісні ідеї, котрі ми спостерігаємо, наслідуюмо і розвиваємо. Тому значення *уваги* у житті людини, її визначна роль у відборі змісту свідомого досвіду, запам’ятовуванні, навчанні та трансформації отриманих знань зрозумілі. Отже, не викликає сумнівів необхідність всебічного і детального дослідження цього феномену. Один з найважливіших боків дослідження у цій галузі: особливості розвитку властивостей уваги під час професійного становлення фахівця у професіях типу “людина-людина” від етапу первинної професіоналізації до етапу професійної майстерності.

Мета статті. У даній статті представлено експериментальні дослідження особливостей розвитку показників уваги у школярів, студентів різних курсів навчання і вчителів, що мають різний стаж роботи. Проведено порівняльний аналіз і показано характерні відмінності властивостей уваги, котрі виникають

на різних етапах навчання і професіоналізації.

Методи і результати дослідження. Визначення сутності уваги, уважливості і спостережливості як індивідуальних рис особистості та їх значення у професійному житті людини викладено нами у статтях за попередні роки [4, 5, 6].

Наше дослідження, котре проводилось на протязі 2008-2012 років, стосується розвитку властивостей уваги під час професійного становлення фахівця у професіях типу “людина-людина” від етапу професійної орієнтації до етапу професійної майстерності. Для вирішення поставлених задач було застосовано наступні методики:

1. Анкета для учнів (на визначення провідних пізнавальних інтересів учнів).
2. Анкета для студентів (на визначення зацікавленості у навчанні і професійної визначеності) [1].
3. Анкета для фахівців (на визначення професійної реалізованості фахівців, котрі мають різний стаж і рівень) [1].
4. Диференційно-діагностичний опитувальник Є.О. Клімова, для визначення професійної спрямованості особистості (школярі, студенти, фахівці).
5. Методика Мюнстерберга, що виявляє ступінь зосередженості, швидкість переключення та вибірковість уваги [3].
6. Тест П'єрона-Рузера, котрий дозволяє визначити рівень концентрації, вибірковість, швидкість та інтенсивність уваги.
7. Коректурна проба “Кільця Ландольта”, показники якої ідентифікують такі властивості уваги як стійкість, обсяг, розподіл, концентрацію [2].

Дослідження було проведено на представниках педагогічних і психологічних професій. Взагалі нами було обстежено 291 особу від періоду оптації до стану професійної майстерності.

У дослідженні взяли участь 30 учнів 11 класу, на базі спеціалізованої загальноосвітньої школи-інтернату I-III ступенів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування у м. Буча, Київської області. Студенти ВНЗ міста Києва віком від 18 до 26 років, серед них: студенти I, III і V курсу Національного медичного університету ім. О.О. Богомольця, факультету медична психологія, загальною кількістю 100 осіб; студенти III та V курсу Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова Інститут педагогіки і психології – 56 осіб; студенти V курсу Києво-Могилянської Академії факультету соціальна психологія – 18 осіб. Загальна кількість студентів – 174 особи. Вчителі II, I та вищої категорії, що знаходяться на курсах підвищення кваліфікації у Київському міському педагогічному університеті ім. Б.Д. Грінченка – 87 осіб.

Результати експериментального дослідження показників уваги учнів Бучанської школи-інтернату. За даними експериментальних досліджень з'ясовано, що учні Бучанської школи-інтернату за показниками коректурної проби “Кільця Ландольта”, за швидкістю обробки тестового завдання (N) мають розподіл у межах – 900-1200 знаків, що в середньому становить 1032, при цьому кількість допущених помилок (n) в середньому становить 20. Коефіцієнт Мюнстерберга (mup) становить 9,9. Середній показник за тестом П'єрона-

Рузера дорівнює 88,8% при досить високому балі помилки, який становить 4,1% (у порівнянні з даними інших досліджуваних груп).

Порівнюючи показники уваги учнів 11 класів з отриманими у студентів I, III та V курсів факультету медична психологія, нами було виділено ряд цікавих на наш погляд і достовірно вірогідних відмінностей (таблиця 1), зокрема:

1. У студентів III і V курсів кількість знаків що було переглянуто (N) достовірно більше ($P \leq 0,001$), ніж у школярів, у той же час між студентами I курсу і школярами не було достовірних відмінностей.

2. Студенти I курсу на відміну від учнів 11 класу роблять більшу кількість помилок (n), достовірність складає $P \leq 0,001$.

3. Відносна частота помилкових дій вище у студентів I курсу, ніж у учнів 11 класу – достовірність складає $P \leq 0,001$.

4. Студенти III курсу мали достовірно кращі показники – $P \leq 0,01$, за методикою Мюнстерберга.

5. За тестом П'єрона-Рузера знайдено достовірні відмінності між вибіркою учнів і студентами кожного з курсів. У студентів III курсу, порівняно зі школярами, вибірковість уваги імовірно зростає до $P \leq 0,01$, що перевищує достовірність відмінностей між школярами і студентами I і V курсів ($P \leq 0,05$).

Таблиця 1

Достовірність відмінностей показників уваги в учнів Бучанської школи-інтернату і студентів I, III та V курсів факультету медична психологія

Показник	Уч/ст.курс*	Середнє значення	Рівень значущості
N	0 – 1	1032,8 – 1021,7	немає вірогідних відмінностей
	0 – 3	1032,8 – 1150,3	$P \leq 0,001$
	0 – 5	1032,8 – 1159,6	$P \leq 0,001$
n	0 – 1	19,6 – 34,6	$P \leq 0,001$
	0 – 3	19,6 – 21,4	немає вірогідних відмінностей
	0 – 5	19,6 – 22,2	немає вірогідних відмінностей
VCPD	0 – 1	1,9 – 3,5	$P \leq 0,001$
	0 – 3	1,9 – 1,8	немає вірогідних відмінностей
	0 – 5	1,9 – 1,9	немає вірогідних відмінностей
A	0 – 1	1,9 – 1,7	немає вірогідних відмінностей
	0 – 3	1,9 – 2,1	немає вірогідних відмінностей
	0 – 5	1,9 – 2,1	немає вірогідних відмінностей
mun	0 – 1	9,9 – 11,3	немає вірогідних відмінностей
	0 – 3	9,9 – 14,1	$P \leq 0,01$
	0 – 5	9,9 – 11,6	немає вірогідних відмінностей
P/R	0 – 1	88,8 – 94,5	$P \leq 0,05$
	0 – 3	88,8 – 98,9	$P \leq 0,01$
	0 – 5	88,8 – 95,1	$P \leq 0,05$

* 0 – учні 11 класу, 1 – студенти I курсу, 3 – студенти III курсу, 5 – студенти V курсу.

Виходячи з усього вище переліченого, можна стверджувати, що у учнів випускних класів рівень уваги в цілому нижче, ніж у студентів ВНЗ. Особливо значимих відмінностей показники уваги набувають на III курсі навчання, що наявно можна спостерігати на результатах усіх трьох методик, за допомогою котрих ми досліджували показники уваги.

Ще одна суттєва на наш погляд деталь, котра привертає увагу – у студентів I курсу в порівнянні з учнями 11 класу, кількість допущених помилок (n) при виконанні коректурної проби “Кільця Ландольта” і, відповідно, відносна частота помилкових дій (VCPD) достовірно вище – $P \leq 0,001$. Взагалі студенти I курсу не мали достовірно кращих показників уваги, за винятком результатів отриманих за тестом П’єрона-Рузера, що може, на наше розуміння, свідчити про деякий регрес характеристичних властивостей уваги у студентів на початку навчання у ВНЗ. Цей регрес спричинює низка ендогенних і екзогенних факторів, обумовлених, у першу чергу, стресом і процесом адаптації до нових умов навчання. Ця адаптація забезпечує, у свою чергу, вихід на якісно новий рівень сприйняття і формує нові механізми поведінки і навички для навчання у ВНЗ.

Результати експериментального дослідження показників уваги студентів I, III та V курсів факультету медична психологія. За даними експериментальних досліджень що проводились за методикою “Кільця Ландольта” з’ясовано, що студенти факультету медична психологія, відповідно I, III та V курсів навчання, мають достовірні відмінності, між такими показниками уваги, як швидкість обробки тестового завдання (N), кількість допущених помилок (n), відносна частота помилкових дій (VCPD), пропускна здатність зорового аналізатору (A). При цьому достовірні відмінності виявлено між студентами I - III, та I - V курсів. Підсумкові результати подано у таблиці 2. Швидкість виконання тестових завдань зростають відповідно від I до III, та V курсів – $P \leq 0,001$. Також зменшується частота помилкових дій (n) – $P \leq 0,01$.

При виконанні тестового завдання за методом Мюнстерберга (mup), котрий базується на обробці символів у вигляді літер і пошуку слів, котрі випадково згруповані у слова, у студентів III курсу на відміну від I і V спостерігається значний прогрес. Тобто, вони більш швидко і точно відшуковують і підкреслюють “загублені” слова. Рівень значущості складає I - III курс – $P \leq 0,01$ і III - V курс – $P \leq 0,05$ відповідно. У той же час, достовірних відмінностей між студентами I та V курсів, за коефіцієнтом Мюнстерберга (mup), не виявлено. Що свідчить про те, що на III курсі, порівняно з I, відбувається мобілізація психічних властивостей, зростає уважливість і спостережливість студентів. На V курсі уважливість і спостережливість студентів порівняно з III курсом достовірно знижуються $P \leq 0,05$. Тим не менше, показники уваги за коефіцієнтом Мюнстерберга (mup), у студентів V курсу хоча недостовірно, але зростають, порівняно зі студентами I курсу.

За Тестом П’єрона-Рузера не визначено достовірних відмінностей, але стан показників уваги схематично нагадує, отриманий за методикою Мюнстерберга – у студентів III курсу показники уваги вище ніж у I і V. У той же час між

I і V курсами є незначні відмінності і показники уваги на V курсі незначною мірою зростають.

Таблиця 2

**Достовірність відмінностей показників уваги у студентів
I, III та V курсів факультету медична психологія**

Показник	Курс	Середнє значення	Рівень значущості
N	1 – 3	1021,7 – 1150,3	$P \leq 0,001$
	1 – 5	1021,7 – 1159,6	$P \leq 0,001$
	3 – 5	1150,3 – 1159,6	немає вірогідних відмінностей
n	1 – 3	34,6 – 21,4	$P \leq 0,01$
	1 – 5	34,6 – 22,2	$P \leq 0,01$
	3 – 5	21,4 – 22,2	немає вірогідних відмінностей
VCPD	1 – 3	3,5 – 1,8	$P \leq 0,001$
	1 – 5	3,5 – 1,9	$P \leq 0,001$
	3 – 5	1,8 – 1,9	немає вірогідних відмінностей
A	1 – 3	1,7 – 2,1	$P \leq 0,001$
	1 – 5	1,7 – 2,1	$P \leq 0,001$
	3 – 5	2,1 – 2,1	немає вірогідних відмінностей
mun	1 – 3	11,3 – 14,1	$P \leq 0,01$
	1 – 5	11,3 – 11,6	немає вірогідних відмінностей
	3 – 5	14,1 – 11,6	$P \leq 0,05$
P/R	1 – 3	94,5 – 98,9	$P \leq 0,05$
	1 – 5	94,5 – 95,1	немає вірогідних відмінностей
	3 – 5	98,9 – 95,1	немає вірогідних відмінностей

Привертають увагу гістограми розподілу за швидкістю обробки таблиці Коректурної проби “Кільця Ландольта” (кількість знаків, переглянутих студентами за 5 хвилин), інакше кажучи продуктивність виконання тесту (N). Якщо у студентів I курсу кількість оброблених знаків знаходиться у діапазоні від 700 до 1400 за 5 хвилин, з максимальним піком на рівні 1100-1200 знаків, то у студентів III курсу цей розподіл зміщується на рівень 900-1400 знаків, причому, пік має більш генералізований вигляд 1100-1200 знаків. У студентів V курсу шкала розподілу сягає 900-1500 знаків за 5 хвилин, середньостатистичний пік також зростає – 1000-1400, у середньому 1200 знаків за 5 хвилин.

Також привертає увагу той факт, що при виконанні студентами тестового завдання, поступово, від I до V курсу, хоча невірогідно відмінно, але зменшується частотність помилкових дій (n).

Отже, враховуючи усе вище перелічене, можна зробити висновок, що увага студентів III курсу, порівняно з I і V відрізняється більш високими показниками по всім трьом тестовим методикам дослідження. Відповідно до цього, такі характеристичні властивості уваги як обсяг, зосередженість, стійкість, коливання, швидкість переключення, вибірковість і розподіл мають достовірно кращі значення.

На V курсі, порівняно з I, такі властивості уваги, як обсяг, концентрація, розподіл, швидкість переключення зростають. Тим не менш, порівняно з III курсом, показники уваги погіршуються, що може свідчити як про поступове накопичення втоми, так і деякий спад інтересу до навчання, зниження мотивації і більш халатне відношення до виконання тестових завдань – студенти почувають себе більш незалежними і впевненими, їх ставлення до виконання тестування деякою мірою можна характеризувати як зверхнє і навіть зневажливе.

Таким чином, за результатами нашого дослідження, на III курсі характеристичні властивості уваги набувають максимально високих показників. Це на наш погляд свідчить про те, що у цей період відбувається максимальна мобілізація психічних і фізичних сил студентів, котра дозволяє набувати знання і навчатися з максимальною продуктивністю.

Результати експериментального дослідження уваги студентів III і V курсу НПУ ім. М.П. Драгоманова факультету педагогіки і психології та студентів V курсу Києво-Могилянської Академії факультету соціальної психології. У студентів III та V курсів Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова, факультету педагогіка і психологія, не було виявлено достовірних відмінностей між показниками уваги, котрі визначались за швидкістю обробки таблиці Коректурної проби “Кільця Ландольта”, тому їх було поєднано у одну групу. Кількість допущених помилок, хоча недостовірно, але зростає у студентів V курсу (таблиця 3).

При виконанні Тесту П’єрона-Рузера невизначено достовірних відмінностей. За методикою Мюнстерберга – у студентів V курсу показники уваги вище ніж у III.

Ми порівняли показники уваги, що отримані у студентів V курсу Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова, факультет педагогіки і психології, і студентів V курсу Києво-Могилянської Академії факультету соціальної психології (таблиця 3). Нами було знайдено ряд достовірних відмінностей при виконанні Коректурної проби “Кільця Ландольта”, зокрема: студенти V курсу Києво-Могилянської Академії, факультету соціальної психології виконували завдання повільніше – $P \leq 0,05$, але при цьому більш уважно, кількість допущених помилок зроблена ними, порівняно зі студентами III та V курсів факультету педагогіка і психологія, у рази менше – $P \leq 0,005$. При виконанні тесту П’єрона-Рузера, студенти V курсу Києво-Могилянської Академії, також мали кращі результати ніж студенти, III та V курсів Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова, з достовірністю $P \leq 0,01$ і $P \leq 0,05$ відповідно.

У ході інтерпретації даних нами було відмічено той факт, що студенти V курсу Києво-Могилянської Академії, факультету соціальної психології виконували тестові завдання більш уважно і з більшою зацікавленістю, ніж студенти інших ВНЗ і навіть вчителі.

Результати експериментального дослідження показників уваги вчителів II, I та вищої категорії. Нами було проведено дослідження показників уваги вчителів II, I та вищої категорії, що перебували на курсах підвищення кваліфікації у Київському міському педагогічному університеті ім. Б.Д. Грінченка,

загальною кількістю 87 осіб, віком від 22 до 59 років. Усіх вчителів жіночої статі було поділено на чотири вікові групи 20-29, 30-39, 40-49, 50-60.

Таблиця 3

Достовірність відмінностей показників уваги у студентів III та V курсів факультету педагогіка і психологія, і студентів V курсу факультету соціальна психологія

показник	Курс*	середнє значення	рівень значущості
N	3 – 5	920,09 – 894,71	немає вірогідних відмінностей
	3 – 6	920,09 – 835,59	$P \leq 0,05$
	5 – 6	894,71 – 835,59	немає вірогідних відмінностей
n	3 – 5	20,29 – 27,38	немає вірогідних відмінностей
	3 – 6	20,29 – 12,18	$P \leq 0,05$
	5 – 6	27,38 – 12,18	$P \leq 0,005$
VCPD	3 – 5	2,16 – 2,85	немає вірогідних відмінностей
	3 – 6	2,16 – 1,45	$P \leq 0,05$
	5 – 6	2,85 – 1,45	$P \leq 0,005$
A	3 – 5	1,62 – 1,51	немає вірогідних відмінностей
	3 – 6	1,62 – 1,56	немає вірогідних відмінностей
	5 – 6	1,51 – 1,56	немає вірогідних відмінностей
IU	3 – 5	89,85 – 87,38	немає вірогідних відмінностей
	3 – 6	89,85 – 81,6	немає вірогідних відмінностей
	5 – 6	87,38 – 81,6	немає вірогідних відмінностей
mun	3 – 5	2,77 – 3,18	$P \leq 0,05$
	3 – 6	2,77 – 2,58	немає вірогідних відмінностей
	5 – 6	3,18 – 2,58	$P \leq 0,05$
P/R	3 – 5	89,51 – 92,10	немає вірогідних відмінностей
	3 – 6	89,51 – 99,35	$P \leq 0,01$
	5 – 6	92,10 – 99,35	$P \leq 0,05$

* 3 – студенти III курсу, факультету педагогіка і психологія; 5 – студенти V курсу факультету педагогіка і психологія; 6 – студенти V курсу, факультету соціальна психологія.

При порівнянні показників уваги вчителів чотирьох вікових груп було виявлено достовірні відмінності за такими показниками:

1. За швидкістю обробки таблиці коректурної проби “Кільця Ландольта”, достовірні відмінності було виявлено між представниками 1 і 4, 2 і 4, 3 і 4 вікової групи. У вчителів 4 групи вона достовірно нижче – $P \leq 0,05$, $P \leq 0,05$, $P \leq 0,01$, відповідно.

2. Кількість допущених помилок, і, відповідно, частота помилкових дій достовірно вища у вчителів 1 вікової групи $P \leq 0,05$.

3. За Тестом “П’єрона-Рузера”, вчителі 4 вікової групи показали найгірші показники – достовірна відмінність складає $P \leq 0,05$ (таблиця 4).

Достовірність відмінностей показників уваги у вчителів

Показник	Вчителі*	Середнє значення	Рівень значущості
N	1 – 2	1102,9 – 1062,1	немає вірогідних відмінностей
	1 – 3	1102,9 – 1097,7	немає вірогідних відмінностей
	1 – 4	1102,9 – 951,6	$P \leq 0,05$
	2 – 3	1062,1 – 1097,7	немає вірогідних відмінностей
	2 – 4	1062,1 – 951,6	$P \leq 0,05$
	3 – 4	1097,7 – 951,6	$P \leq 0,01$
n	1 – 2	27,6 – 16,0	$P \leq 0,05$
	1 – 3	27,6 – 18,7	немає вірогідних відмінностей
	1 – 4	27,6 – 18,0	немає вірогідних відмінностей
	2 – 3	16,0 – 18,7	немає вірогідних відмінностей
	2 – 4	16,0 – 18,0	немає вірогідних відмінностей
	3 – 4	19,6 – 22,2	немає вірогідних відмінностей
VCPD	1 – 2	2,4 – 1,5	$P \leq 0,05$
	1 – 3	2,4 – 1,7	немає вірогідних відмінностей
	1 – 4	2,4 – 1,9	немає вірогідних відмінностей
	2 – 3	1,5 – 1,7	немає вірогідних відмінностей
	2 – 4	1,5 – 1,9	немає вірогідних відмінностей
	3 – 4	1,7 – 1,9	немає вірогідних відмінностей
A	1 – 2	1,9 – 2,0	немає вірогідних відмінностей
	1 – 3	1,9 – 2,0	немає вірогідних відмінностей
	1 – 4	1,9 – 1,7	$P \leq 0,05$
	2 – 3	2,0 – 2,0	немає вірогідних відмінностей
	2 – 4	2,0 – 1,7	$P \leq 0,01$
	3 – 4	2,01 – 1,7	$P \leq 0,001$
mun	1 – 2	14,3 – 16,0	немає вірогідних відмінностей
	1 – 3	14,3 – 13,7	немає вірогідних відмінностей
	1 – 4	14,3 – 13,7	немає вірогідних відмінностей
	2 – 3	16,0 – 13,7	немає вірогідних відмінностей
	2 – 4	16,0 – 13,5	немає вірогідних відмінностей
	3 – 4	13,7 – 13,5	немає вірогідних відмінностей
P/R	1 – 2	98,6 – 92,0	немає вірогідних відмінностей
	1 – 3	98,6 – 96,2	немає вірогідних відмінностей
	1 – 4	98,6 – 84,2	$P \leq 0,05$
	2 – 3	92,0 – 96,2	немає вірогідних відмінностей
	2 – 4	92,0 – 84,2	немає вірогідних відмінностей
	3 – 4	96,2 – 84,2	$P \leq 0,05$

- 1 – вчителі 1 вікової групи, 2 – вчителі 2 вікової групи, 3 – вчителі 3 вікової групи, 4 – вчителі 4 вікової групи.

Підсумовуючи вище перелічене можна сказати, що властивості уваги вчителів змінюються відповідно до вікової групи. Вчителі 1 вікової групи намагалися якомога швидше виконати завдання, допускаючи при цьому найбільшу кількість помилок. Вчителі 2 і 3 вікової групи мали оптимальні показники, їх результати між собою не мали достовірних відмінностей. При середній швидкості виконання завдання, вони зробили найменшу кількість помилок, і мали відповідно кращі результати. Вчителі 4 групи мали достовірно найбільш низьку швидкість обробки тестових завдань, кількість зроблених помилок при цьому, хоча недостовірно, але зростала порівняно з вчителями 2 і 3 вікових груп. Отже, можна зробити висновок, що 2 і 3 вікові групи, вчителі віком від 30 до 49 років мали кращі показники уваги, котрі частково базуються на досвіді, специфічному тренуванні уваги, а також оптимальних психофізіологічних ресурсах.

Кореляційний аналіз між показниками уваги і анкетними даними. Нами було проведено кореляційний аналіз на предмет наявності зв'язку між показниками уваги і анкетними даними (таблиця 5). Було отримано наступні результати:

- У учнів Бучанської школи-інтернату показники уваги позитивно корелювали з питанням анкети: «Якщо Вам у майбутній роботі потрібно буде навчати інших, то Ви б з цим справились? Відповідь: «Так»». Тобто, рівень уваги учнів позитивно відповівши на це запитання був вищий за Тестом «Кільця Ландольта», ніж тих, котрі відповіли «Ні».
- У студентів Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова, показники уваги позитивно корелювали зі схильністю до певного типу професій, зокрема: людина – природа і людина – людина.
- У студентів Національного медичного університету ім. О.О. Богомольця, показники уваги позитивно корелювали зі схильністю до певного типу професій, зокрема: людина – природа, людина – художній образ і людина – техніка. А також із зацікавленістю у навчанні, зокрема, часом який витрачався на підготовку до навчання і успішністю.
- Вчителі кваліфікації різного рівня, що проходять підвищену підготовку на базі Київського педагогічного університету ім. Б.Д. Грінченка не мали достовірного зв'язку між показниками уваги і анкетними даними.

За результатами нашої роботи, котра полягала у системному дослідженні властивостей уваги в процесі професійного становлення фахівця у професіях типу “людина-людина” на різних етапах розвитку – від оптації до професійної майстерності нами було зроблено наступні **висновки**:

1. Рівень уваги учнів випускних класів в цілому достовірно нижче, ніж у студентів III і V курсу ВНЗ, достовірність відмінностей складає від $P \leq 0,01$ до $P \leq 0,001$.

2. У студентів I курсу, у порівнянні з учнями 11 класу, кількість допущених помилок (n) при виконанні Коректурної проби “Кільця Ландольта”, і відповідно відносна частота помилкових дій (VCPD) достовірно вище – $P \leq 0,001$. Взагалі студенти I курсу не мали достовірно кращих показників уваги, за винятком ре-

зультатів отриманих за тестом П'єрона-Рузера, що може на наш погляд свідчити про деякий регрес характеристикних властивостей уваги у студентів на початку навчання у ВНЗ, що обумовлено стресом і процесом адаптації до нових умов навчання. Ця адаптація забезпечує у свою чергу вихід на якісно новий рівень сприйняття і формує нові механізми поведінки і навички необхідні для навчання у ВНЗ.

Таблиця 5

Кореляційний аналіз зв'язку між показниками уваги і анкетними даними, а також даними отриманими за допомогою ДДО Є.О. Клімова, у школярів Бучанської школи-інтернату, студентів НМУ ім. О.О. Богомольця, студентів НПУ ім. М.П. Драгоманова і вчителів

	Учні м. Буча	Студенти НПУ ім. М.П. Драгоманова				Студенти НМУ ім. О.О.Богомольця					Вчителі	
	k9	m1	m3	n3	n13	m1	m2	m5	n1	n12		n17
N									0,003		0,0001	Немає достовірної кореляції
n	0.023		0,05			0,05			0,023	0,05		
OC OD	0.026					0,017		0,05	0,006			
A						0,043			0,0001		0,0001	
IV									0,003		0,0001	
Mun		0,05			0,02	0,017	0,05	0,05				
P/R				0,006								

k9 – питання анкети (Якщо Вам у майбутній роботі потрібно буде навчати інших, то Ви б з цим справились? Відповідь: «Так»); m1, m2, m3, m5 – схильність до певного типу професій за опитувальником Є.О. Клімова (m1 – людина – природа, m2 – людина – техніка, m3 – людина – людина, m5 – людина – художній образ); n1 – питання анкети (В середньому Ви витрачаєте на підготовку до занять (удомачи бібліотеці) __ годин на день./ Відповідь: більше 3-х); n3 – питання анкети (Ваша працездатність упродовж навчального дня /Погіршується/Не змінюється/Поліпшується/ Відповідь: «не змінюється»); n12 – питання анкети (Ваша зацікавленість у навчанні?/ Відповідь: «Висока»); n13 – питання анкети (Ви знаєте про умови і особливості професії /Нічого/Мало/Близько половини/Багато/ /Майже все/ Відповідь: «Багато»); n17 – питання анкети (Ваша середня навчальна успішність становить _ балів. / Відповідь: «10»).

3. Особливо значимих позитивних відмінностей показники уваги набувають на III курсі навчання, вони достовірно кращі, ніж у учнів 11 класу і студентів I курсу, достовірність відмінностей складає від $P \leq 0,01$ до $P \leq 0,001$, про що наочно свідчать результати всіх трьох методик, застосованих нами при дослідженні властивостей уваги.

4. У студентів V курсу, порівняно зі студентами III курсу, спостерігається, хоча й недостовірне, погіршення показників уваги за результатами Коректурної проби «Кільця Ландольта» і тестом П'єрона-Рузера, а за тестом Мюнстенберга з достовірністю – $P \leq 0,05$. На нашу думку, це може бути викликано деяким спа-

дом інтересу до навчання, “розслабленням” і більш халатним відношенням до виконання тестових завдань.

5. Властивості уваги вчителів змінюються відповідно до вікової групи. Вчителі 1 вікової групи намагалися якомога швидше виконати завдання, допускаючи при цьому найбільшу кількість помилок ($P \leq 0,05$). Вчителі 2 і 3 вікової групи мали оптимальні показники, їх результати між собою не мали достовірних відмінностей. При середній швидкості виконання завдання, вони робили найменшу кількість помилок, і мали відповідно найбільш якісні результати. Вчителі 4 групи мали достовірно найбільш низьку швидкість обробки тестових завдань, кількість зроблених помилок при цьому, хоча й недостовірно, але зростала, порівняно з вчителями 2 і 3 вікових груп – $P \leq 0,05$, $P \leq 0,001$. Отже, можна зробити висновок, що 2 і 3 вікові групи, вчителі віком від 30 до 49 років, мали найбільш високі показники уваги, котрі частково базуються на досвіді, специфічному тренуванні уваги, а також оптимальних психофізіологічних ресурсах організму.

6. Аналіз особливостей і закономірностей розвитку уваги необхідно проводити для оптимізації процесів навчання, під час професійного самовизначення та підготовки, з метою більшого самоусвідомлення індивідуумом своїх здібностей і можливостей, а також рефлексії і створення умов для усвідомленої та творчої професійної діяльності. Усвідомлення індивідом своїх психологічних можливостей і ресурсів є, у свою чергу, передумовою самовдосконалення і самопроекування, як засобу вдосконалення своїх “психічних інструментів”, професійної реалізації і подальшого кар’єрного росту, котрий є вершиною професійного розвитку і надбання.

Література

1. Кокун О.М. Психологія професійного становлення сучасного фахівця: Монографія. – К.: ДП “Інформ.-аналіт. Агентство”, 2012. – С. 189-194.
2. Кружевая Т.В. Регуляция внимания операторов путем воздействия на биологически активные точки кожи: Автореф. дис. ... кандидата психол. наук. – К., 1990. – С. 36-37.
3. Пашукова Т.И., Допира А.И.. Практикум по общей психологии: Учеб. пособие. – М.: Институт практической психологии, 1996. – 200 с.
4. Савченко Т.Л. Екзистенція уваги на фоні кризи в психологічній науці // Актуальні проблеми психології. Том V: Психофізіологія. Психологія праці. Експериментальна психологія. – Випуск 9. – К.: “ДП Інформ-аналіт. агентство”, 2019. – С. 321-326.
5. Савченко Т.Л. Сутність уваги, уважливості і спостережливості як індивідуальних рис особистості // Актуальні проблеми психології. Том V: Психофізіологія. Психологія праці. Експериментальна психологія. Випуск 10. – К.: “ДП Інформ.-аналіт. агентство”, 2010. – С. 205-209.
6. Савченко Т.Л. Тривимірний простір форми психічного контролю реальності: увага, уважливість і спостережливість // Актуальні проблеми психології. Том V: Психофізіологія. Психологія праці. Експериментальна психологія. – Випуск 11. – К.: “ДП Інформ.-аналіт. агентство”, 2011. – С. 141-145.

В статье представлены результаты экспериментальных исследований развития свойств внимания во время профессионального становления специалиста в профессиях типа “человек-человек” от этапа первичной профориентации до этапа профессионального мастерства, которые проводились на протяжении 2008-2012 годов.

Ключевые слова: внимание, развитие свойств внимания, профессии типа “человек-человек”, оптация, профессиональное становление специалиста.

In the article the results of experimental research development properties of attention are presented during the professional becoming of specialist in the professions of type “man-man” from the stage of primary vocational orientation to the stage of professional mastery, which was conducted during 2008-2012.

Keywords: attention, development properties of attention, professions of type “man-man”, optation, professional becoming of specialist.

Серьогін Ю.В.

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМОВПЛИВУ ЗНАЧЕННЄВИХ СТРУКТУР СВІДОМОСТІ НА РЕГУЛЯЦІЮ ПСИХІЧНИХ СТАНІВ

У статті на основі порівняльного аналізу виконаних нами експериментальних досліджень і даних, наявних у літературі, показано, що в системі «смысл – стан» існує не тільки однобічна регуляція психічних станів значеннєвими структурами свідомості, але й зворотня - психічних станів на значеннєву систему свідомості.

Ключові слова: свідомість, смысл, психічний стан, регуляція.

Експериментальні дослідження, проведені нами на попередніх етапах вивчення проблеми впливу **саморегуляції** на психічні **стани** студентів і фахівців, діяльність яких, відповідно, буде відноситися й вже відноситься до професій типу «людина - людина» [1] показали, що в системі «смысл – стан» існує не тільки однобічна регуляція психічних **станів значеннєвими** структурами свідомості, але й зворотня - психічних **станів** на **значеннєву** систему **свідомості**.

Практично до таких саме висновків прийшов і О.О. Прохоров, який своїми дослідженнями показав [2, с.305], що «**стани**, віднесені до категорії «**нерівноважних**», можуть бути ланкою, що передує виникненню утворень у структурі особистості й ментальності суб'єкта». Як наслідок, експериментальні дані, отримані О.О. Прохоровим і дані, отримані нами, саме й стали відправною точкою для вивчення **регуляторного впливу станів на значеннєві структури свідомості**.